

MŁODZIEŻ PRAWOSŁAWNA WOBEC ZNACZENIA TRADYCJI RELIGIJNEJ

Rozprawy Społeczne, Nr 1 (VI), 2012

Wiesław Romanowicz

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: W oparciu o pilotażowe badania autor prezentuje stanowisko młodzieży prawosławnej wobec tradycji religijnej. Z badań wynika, że religijność dla młodzieży prawosławnej stanowi zasadniczy element samoidentyfikujący. Wyraźnie widać, że młodzi definiują siebie poprzez pryzmat przynależności do konkretnego wyznania. Badana młodzież silnie utożsamia się z instytucją kościelną, która jest nośnikiem wartości i pozwala zachować odrębność. Respondenci trafnie interpretują istotę tradycji religijnej oraz podkreślają jej ważność w kontekście swojej konfesji.

Słowa kluczowe: tradycja, religijność, młodzież, prawosławie

Dynamiczne zmiany, jakie obserwujemy od kilkudziesięciu lat, skłaniają współczesnych badaczy do refleksji nad kierunkiem i zasięgiem przeobrażeń w życiu społeczno-kulturowym współczesnych społeczeństw. W tym obszarze zawierają się również przemiany w życiu religijnym ludności reprezentujących różne konfesje.

O roli religii we współczesnych społeczeństwach spór toczą nie tylko socjologowie religii czy teologowie, lecz coraz częściej ekonomiści i politolodzy. Głównie ci ostatni formułują nowe paradygmaty dotyczące współczesnych przemian cywilizacyjnych i wkomponowują w swój tok myślenia religię, jako czynnik przemian społecznych. W tym miejscu warto przytoczyć dobrze wszystkim znaną koncepcję „zderzenia cywilizacji” Samuela Huntingtona. W myśl tego autora to różnice kulturowe wywodzące się z podziałów religijnych będą w przyszłości źródłem konfliktów międzynarodowych i rywalizacji cywilizacyjnych formułowanych religijnie (Huntington, 2008).

W związku z tak sformułowaną koncepcją przemian społecznych, podejmę próbę refleksji nad prawosławiem, jako elementem określonej kultury, która wypełnia treścią jedną z wielu cywilizacji. Swoje analizy przedstawię, opierając się na wycinkowych badaniach, przeprowadzonych w środowisku młodzieży prawosławnej. Umiejscowienie badań w grupie wiekowej wkraczającej w dorosłe życie i będącej na etapie kształtowania świadomości religijnej, umożliwi skuteczniejsze przedstawienie roli tradycji, jako podstawowego czynnika identyfikującego młodzież z daną grupą wyznaniową.

Znaczenie tradycji w Kościele prawosławnym

Do dnia dzisiejszego pojęcie terminu tradycja nie doczekało się precyzyjnego określenia i jasnej definicji. Dotychczas w literaturze polskojęzycznej ukazało się niewiele kompleksowych publikacji dotyczących tej problematyki. Zasadniczym dziełem w tym zakresie jest praca J. Szackiego, w której autor

stwierdza, iż tradycja, w związku z istnieniem wielu niespójnych stanowisk, jest obdarzona bardzo urozmaiconym zbiorem desygnatów i wciąż nie ma ściśle określonego znaczenia, co bywa przyczyną emocji, które budzi jego używanie (Szacki, 1971). W związku z tym autor koncentruje się nie na sformułowaniu odpowiedniej definicji lecz bardziej interesuje się jej ogólną problematyką.

Natomiast J. Styk uważa, że tradycja służy do opisu i analizy rzeczywistości społecznej oraz systemów kulturowych. Jednak znacznie częściej jest pojęciem wyjaśniającym niż wyjaśnianym. Trudności definicyjne wynikają przede wszystkim z rozległości zjawisk społecznych i kulturowych, które humaniści zwykli kwalifikować do desygnatu nazwy „tradycja”. Oznacza to, że jedną nazwą określa się bardzo różnorodne zjawiska, struktury i procesy. Dlatego przedstawiciele każdej dyscypliny humanistycznej są żywo zainteresowani wypracowaniem własnej definicji pojęcia tradycja, aby je wprowadzić do swojego systemu teoretycznego. Trudność pogłębia to, że nawet w tej samej dyscyplinie naukowej tradycję odmiennie ujmuje się w poszczególnych koncepcjach teoretycznych (Styk, 2009).

W ujęciu socjologicznym przyjęło się odróżniać dziedzictwo w sensie przedmiotowym (wzorów reakcji mięśniowych, uczuciowych i umysłowych, przekazywanych z pokolenia na pokolenie) od dziedzictwa w sensie podmiotowym (treści, jakie dana grupa społeczna słusznie lub niesłusznie uznaje za swoje dziedzictwo i które, z tego powodu, iż stanowi „jej” przeszłość, może być przyczyną dumy lub wstydu). Wśród badaczy kultury historycznej mówią o dziedzictwie najczęściej ma się na myśli dziedzictwo w znaczeniu przedmiotowym, mówią zaś o tradycji, dziedzictwo w sensie podmiotowym (Szpociński, 2008).

Podążając za klasykami socjologii możemy przyjąć, że tradycja stanowi substancję kulturową *sui generis*, która z jednej strony współrozstrzyga o tożsamości jednostkowej i zbiorowej, a z drugiej strony jest pomostem między przeszłością – poprzez teraźniejszość – a przyszłością danej struktury społecznej. W konsekwencji oznacza to, że tradycja

musi być „żywa”, jak „żywe” są pielęgnujące ją zbiorowości ludzkie. Ich członkowie traktują bowiem tę substancję jako swoje dziedzictwo po przodkach i równocześnie odczuwają obowiązek jego kontynuacji jako zespołu wartości rodzimych (Styk, 2009).

Tradycję w sensie ogólnym rozumiemy jako wartość wszystkiego, co dziedziczymy z przeszłości, co jest nam przekazywane w narastającym procesie historycznym. Takie określenie, gdy odnosi się do społeczeństwa czy innej zbiorowości nazywamy dziedziczeniem grupowym, natomiast wszystko, co jednostka otrzymuje w spadku po wcześniejszych fazach jej biografii składa się na dziedzictwo osobiste.

Jeżeli uznamy, że istota tradycji polega na związku między przeszłością, a terażniejszością to możemy wyróżnić dwa podejścia.

Przez tradycję, w pierwszym generalnym sensie tego słowa, będziemy rozumieli ogół obiektów i idei, które wywodzą się z przeszłości, ale są możliwe do odnalezienia w terażniejszości, czyli te, które nie zostały zniszczone, uszkodzone, zarzucone lub zapomniane. Tradycja oznacza tu po prostu dziedzictwo, czyli wszystko, co faktycznie pozostało z przeszłości.

Przez tradycję – w drugim, węższym ujęciu tego terminu – będziemy rozumieli tylko specjalne wybrane fragmenty dziedzictwa, a mianowicie te, które nie tylko przetrwały i są obecne w terażniejszości, ale pozostają w silnym, bliskim związku (Sztompka, 2005).

W związku z tymi określeniami przez tradycję religijną będziemy rozumieli pewien zakres identyfikacji jednostki bądź zbiorowości z systemem wierzeń i praktyk religijnych, które wywodzą się z przeszłości i instytucjonalnie przekazywane są kolejnym pokoleniom.

Już wstępna analiza poszczególnych prawd wiary Kościoła prawosławnego ogniskuje zainteresowanych wokół przekazu tradycji rozumianej, jako wierność Kościołowi pierwotnemu. Tradycja w Kościele prawosławnym należy do podstawowego źródła wiary. Aby jeszcze bardziej podkreślić znaczenie i jej zakres treściowy, wielu teologów prawosławnych mówi nawet o Świętej Tradycji, co można odczytać jako uobecnienie w niej sacrum. To w tym sensie K. Ware mówi, że „(...) Tradycja to coś jeszcze bardziej konkretnego i szczególnego. Oznacza mianowicie: księgi Pisma Świętego, Symbol Wiary, postanowienia soborów powszechnych i pisma Ojców Kościoła, kanony, księgi liturgiczne i święte ikony – w rzeczywistości jest to cały system nauki, ustroju Kościoła, nabożeństwa, duchowości i sztuki, którym prawosławnie od wieków dawało swój wyraz. Współcześnie prawosławni uważają się za spadkobierców i strażników bogatego dziedzictwa chrześcijańskiej przeszłości i wierzą, że ich obowiązkiem jest przekazać tę spuściznę w nienaruszonym stanie przyszłym pokoleniom” (Ware, 2002).

Poprawnie pojmowana wierność Tradycji nie jest czymś mechanicznym, biernym i automatycznym procesem przekazywania mądrości nagromadzonej w zamierzchłej przeszłości. Prawosławny myśliciel musi postrzegać Tradycję od wewnątrz, musi przenik-

nać do głębi jej ducha, swoim własnym życiem musi ponownie zgłębiać jej znaczenie w pełny twórczej wyobraźni, odważny i odkrywczy sposób. Aby żyć w Tradycji nie wystarczy jedynie rozumowo uznać zespół dogmatów, bowiem Tradycja to znacznie więcej niż zbiór oderwanych twierdzeń – to życie, osobiste spotkanie z Chrystusem w Duchu Świętym. Tradycja nie jest przez Kościół jedynie podtrzymywana – ona żyje w Kościele. Prawosławne pojmowanie Tradycji nie jest statyczne, lecz dynamiczne, nie jest ślepa akceptacja przeszłości, ale żywym odkrywaniem Ducha Świętego w terażniejszości. Choć pozostaje wewnętrznie niezmienna, Tradycja ciągle przyjmuje nowe formy i postacie, które uzupełniają stare nie usuwając ich. Prawosławni często wyrażają się tak, jak gdyby ich okres dogmatycznych sformułowań dobiegł już końca, ale tak jednak nie jest (Ware, 2002).

Dla człowieka ukształtowanego w kulturze Zachodu, te określenia sprawiają dużo kłopotów interpretatorskich. Problem ten wynika z różnic w uprawianiu teologii, a generalnie dotyczy rozumienia istoty Boga i relacji między Bogiem, a człowiekiem.

Jeżeli chodzi o prawosławny wschód, panuje tu tradycja św. Dionizego Areopagity. Był to teolog z V wieku, który sformułował sposób mówienia o Bogu określanej jako teologia apofatyczna. Natomiast wyznacznikiem teologii zachodniej, w kwestii rozumienia Boga jest św. Tomasz z Akwinu. Jest to autor z XIII stulecia, który sformułował zasady wyznawanej w teologii katolickiej idei transcendencji. Teologia apofatyczna mówi, czego nie wolno o Bogu powiedzieć. Z tego wynika, że nic o Bogu nie można powiedzieć. Natomiast Tomasz z Akwinu sformułował całą teologię Boga. Wynika stąd wniosek kolejny; skoro nie możemy Boga umiejscowić, ani wyobrazić i nie możemy o nim powiedzieć, to możemy Go odczuć – nie rozumem lecz sercem. Wtedy Bóg jest wśród nas, dostrzegamy Go w twarzy innego człowieka, Bóg jest w geście, pieśni czy nawet w tańcu. Reasumując – Bóg jest w bycie, sam jest bytem. Natomiast idea zachodnia stworzyła określenia racjonalne w stosunku do Boga, próby zrozumienia Go, stąd też zachodni racjonalizm i zachodni kult prawdy (Pawluczuk, 1999).

Stąd można mówić w przypadku Wschodu o prawie serca, a w przypadku Zachodu o prawie rozumu.

Założenia metodologiczno-badawcze

W tym kontekście stosunek młodzieży prawosławnej do tradycji staje się podstawowym elementem wyróżniającym jednostkę i zbiorowość. Można powiedzieć, że uświadomienie przez jednostkę tradycji religijnej jest sposobem na przewyciężenie zmienności i wszechobecnego chaosu charakteryzującego ponowoczesność, oraz ma bezpośredni wpływ na kształtowanie się tożsamości osobistej i zbiorowej. Dlatego na podstawie zebranego materiału pragnę przedstawić stosunek młodzieży prawosławnej do tradycji religijnej. Ważnym ele-

mentem określającym stosunek badanych będzie uzyskanie wiedzy na temat obecności tradycji religijnej w świadomości badanych oraz poznanie opinii na temat ewentualnych zmian organizacyjnych w Kościele prawosławnym.

Niniejsze badania przeprowadziłem na przełomie stycznia i lutego 2009 roku wśród młodzieży prawosławnej mieszkającej na Lubelszczyźnie. Wszyscy badani uwzględniając strukturę Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego należeli do diecezji lubelsko-chełmskiej. Z uwagi na fakt, że wyznawcy prawosławia w tym regionie Polski stanowią zdecydowaną mniejszość wyznaniową i funkcjonują w diasporze, dostępność do potencjalnych respondentów była ograniczona. Wybór próby badawczej miał charakter losowo-celowy. Celowość jego wynikała z uwzględnienia przynależności konfesyjnej badanej młodzieży oraz założeń dotyczących wieku respondentów, bowiem w badaniach wzięła udział młodzież ucząca się w szkołach ponadgimnazjalnych i studenci.

Natomiast losowość wynikała z tzw. „lawinowego” poszukiwania badanych, polegało to na tym, że młodzież samodzielnie przekazywała wśród znajomych ankiety do wypełnienia - uprzednio przygotowane przez autora badań. Muszę stwierdzić, iż ten sposób zbierania danych ilościowych zdecydowanie sprawdził się w przypadku niniejszych badań, które dotyczyły środowiska rozproszonego, charakteryzującego się wysoką samoidentyfikacją i doskonale znającego się. Świadczy o tym fakt „zwrotu ankiet”, generalnie nie powróciło do autora badań - z różnych przyczyn - ok. 12% uprzednio przekazanych ankiet. Tym sposobem przebadano 105 osób, z czego 57 stanowiły kobiety, a 48 mężczyźni.

Charakteryzując badanych pod względem zamieszkania widzimy, że 7,6% badanych mężczyzn pochodzi z dużych miast liczących powyżej 100 tys. mieszkańców. Prawie, co trzeci badany mieszka w mieście liczącym od 20 do 100 tys. mieszkańców, 14,6% kobiet i 37,2% mężczyzn w małym miasteczku do 20 tys. mieszkańców. Najwyższy odsetek ba-

Tabela 1. Cechy społeczne i demograficzne a płeć (w %)

Cechy	Kobiety	Mężczyźni
<i>Płeć</i>	61,1	38,9
<i>Miejsce stałego zamieszkania</i>		
Miasto ponad 100 tys	0	7,6
Miasto od 20 do 100 tys	39,4	29,5
Miasto do 20 tys	14,6	37,2
Wieś	46,3	25,7
Razem	100	100
<i>Sytuacja materialna rodziny</i>		
Bardzo dobra	9,7	11,5
Dość dobra	44,0	60,6
Przeciętna	46,3	40,6
Raczej zła	0	0
Zdecydowanie zła	0	0
Razem	100	100
<i>Stosunek do praktyk religijnych</i>		
Praktykujący regularnie	82,8	69,2
Praktykujący nieregularnie	14,6	19,4
Praktykujący rzadko, jedynie w tradycyjne święta	2,4	7,6
Zachowuję praktyki ze względu na obyczaj	0	3,8
W ogóle nie praktykuję	0	0
Razem	100	100
<i>Stosunek do wiary</i>		
Głęboko wierzący/a	29,4	19,2
Wierzący/a	68,2	73,2
Niezdecydowany/a	2,4	3,8
Obojętny/a	0	3,8
Niewierzący/a	0	0
Razem	100	100

danych (46,3% kobiet i 25,7% mężczyzn) za miejsce swojego zamieszkania podało wieś.

Sytuację materialną swojej rodziny badani określili jako dobrą (średnio 49,1%) i przeciętną (średnio 40,6%). Pozostali, czyli 9,7% kobiet i 11,5% mężczyzn swoją sytuację materialną określili najwyżej, jako bardzo dobrą.

Z danych ogólnych wartym podkreślenia jest wysoki poziom autodeklaracji wiary. Znaczącą większość badanych stanowią osoby wierzące (68,2% kobiet i 73,2% mężczyzn) i głęboko wierzące (29,4% kobiet i 19,2% mężczyzn). Tylko 3,8% mężczyzn określiło się, jako obojętni, a 24% kobiet i 3,8% mężczyzn, jako niezdecydowani, lecz przywiązani do tradycji religijnej.

Dla porównania zestawie postawy młodzieży katolickiej wobec wiary. W przedziale wiekowym 18-19 lat głęboko wierzący stanowią 6,0%, wierzący 76,0%, obojętni 2,0%, niewierzący 4,0% i niezdecydowani 12,0%. Natomiast w przedziale 20-29 lat głęboko wierzący stanowią 9,8%, wierzący 75,2%, obojętni 3,0%, niewierzący 2,6%, niezdecydowani 7,7% i 1,7% nie udzieliło odpowiedzi (Zdaniewicz, 2001).

Należy również odnotować różnice w obu grupach w kwestii praktyk religijnych. Z danych wynika, że około 75% młodzieży prawosławnej praktykuje regularnie, a 16,0% nieregularnie. Nikt z badanych nie określił się, jako osoba nie praktykująca.

Dla porównania wskaźniki młodzieży katolickiej w przedziale wiekowym 18-19 lat przedstawiają się następująco: systematycznie praktykuje 42,0%, niesystematycznie 34,0%, rzadko 12%, a 10% w ogóle nie praktykuje (Zdaniewicz, 2001).

Jak wynika z obu zestawień, młodzież prawosławna w większym odsetku deklaruje swoją wiarę na poziomie najwyższym i określa siebie, jako głęboko wierzący oraz charakteryzuje się większą systematycznością praktyk religijnych.

Tradycja religijna w świadomości młodzieży

W warunkach globalizacji procesy ukościelniania religii ulegają pewnemu zahamowaniu, co nie oznacza zerwania łączności z Kościołem. W krajach, w których istnieje kilka religii, poczucie przynależności do tej albo innej wspólnoty religijnej czy wyznaniowej staje się niejednokrotnie jednym z podstawowych elementów grupowej identyfikacji (czasem na tle etnicznym), mimo postępujących procesów osłabienia więzi z Kościołami i dekonfesyjonalizacji społeczeństwa. W krajach o homogenicznej strukturze wyznaniowej procesy te mogą przebiegać nieco odmiennie. Polska jako kraj o dominacji wyznania katolickiego stanowi doskonałą podstawę do śledzenia przekształceń w tożsamościach religijnych (Mariański, 2004).

Precyzyjne określenie świadomości społecznej - której integralną częścią dla człowieka religijnego jest świadomość religijna - jest zadaniem niezwykle trudnym. Pojęcie to jest na tyle ogólne i nieostre, że

do dnia dzisiejszego funkcjonuje wiele określeń. Na gruncie socjologii klasycznej przyjmuje się, że świadomość zbiorowa jest to zintegrowana całość indywidualnych świadomości oraz wspólnych wierzeń i uczuć przeciętnych członków danej grupy społecznej, której przypisuje się cechy bytu ponadjednostkowego.

Natomiast leksykalne rozumienie świadomości społecznej mówi o wzajemnym powiązaniu i zintegrowaniu całości treści życia duchowego, poglądów, wartości, idei, postaw i przekonań charakterystycznych dla danej zbiorowości, grupy społecznej czy też społeczeństwa w całości (Olechnicki, Załęcki, 1999).

Analizując przytoczone powyżej określenia, sformułowanie jasnej i klarownej definicji świadomości religijnej jest zadaniem niełatwym z uwagi na szeroki zakres treściowy, różnorodność założeń ontologicznych oraz na sposób interpretowania religii, jako zjawiska społecznego. W takim przypadku uzasadnione jest przyjęcie założeń na tyle ogólnych, aby świadomość religijną rozumieć nie tylko w wymiarze zbiorowym lecz również jako kategorię wyrażającą jednostkowy wymiar stosunku do religii. Niniejsze założenia wypełnia definicja zaproponowana przez A. Sadowskiego w myśl, której obejmuje całokształt idei, wartości, poglądów, przekonań, postaw i opinii o rzeczywistości pozaempirycznej, o relacji człowieka względem tej rzeczywistości oraz wynikających z tego stosunku zadaniach, jakie ma człowiek do spełnienia w życiu doczesnym, właściwych poszczególnym jednostkom, a także wspólnych dla całych grup społecznych i utrwalonych w różnych formach życia zbiorowego (Sadowski, 1999).

Analizę zebranego materiału badawczego rozpocząłem od szerokiego spojrzenia na znaczenie tradycji w prawosławiu. Zadałem młodzieży następujące pytanie: Czy według Pana/i tradycja w prawosławiu jest?

Powyższe zestawienie w sposób jednoznaczny informuje nas, że badana młodzież w 98,5% potwierdza ważność tradycji prawosławnej. Warty podkreślenia jest fakt, że 72,1% respondentów uważa tradycję za bardzo ważny element swojego wyznania, a tylko 1,5% w stosunku do tak sformułowanego problemu nie jest w stanie ustosunkować się. Płeć w tym względzie tylko częściowo różnicuje odpowiedzi w taki sposób, że mężczyźni bardziej od kobiet podkreślają rolę tradycji.

Tabela 2. Waga prawosławnej tradycji (w %)

	Kobiety	Mężczyźni	Ogółem
Bardzo ważna	68,2	74,6	72,1
Ważna	31,8	21,6	26,4
Mało ważna	0	0	0
W ogóle nie ważna	0	0	0
Trudno powiedzieć	0	3,8	1,5
Razem	100	100	100

Kolejnym aspektem konkretyzującym stosunek respondentów do tradycji będzie zestawienie przedstawiające jej poszczególne elementy. Przedstawię je w układzie rangowym.

Tabela 3. Układ rangowy najważniejszych elementów tradycji prawosławnej.

Ranga	Element tradycji	%
1	Łącznie wszystkie elementy (Biblia, postanowienia soborów, pisma Ojców, Symbol Wiary)	71,9
2	Biblia	14,2
3	Symbol Wiary	7,4
4	Pisma Ojców Kościoła	4,5
5	Postanowienia Soborów	2,0

Badana młodzież miała możliwość wyboru tylko jednej odpowiedzi lub zaprezentowania innego elementu tradycji spoza listy. Jak wynika z powyższego zestawienia 71,9% młodzieży uznało, że najważniejsze są wszystkie proponowane w kwestionariuszu ankiety elementy, nikt z badanych nie udzielił innej odpowiedzi. Pozostali respondenci za najważniejszy element uznali: Biblię-14,2%, Symbol Wiary-7,4%, Pisma Ojców Kościoła-4,5% i postanowienia Soborów-2,0%.

Uzyskanie informacji dotyczącej istoty prawosławia jest zadaniem niezwykle trudnym w kontekście technik ankietowych. Stąd zaproponowałem badanym kilka określeń i poprosiłem o odniesienie się do nich. Respondenci mieli również możliwość udzielenia własnej odpowiedzi, jednak nikt z badanych nie skorzystał z takiej możliwości. Może to świadczyć o pełnej liście zaproponowanych określeń lub braku głębszej refleksji na ten temat.

Tabela 4. Rozkład rangowy odpowiedzi na pytanie: Co najpełniej określa istotę prawosławia (w %)

Ranga	Wyszczególnienie	%
1	Ciągłość i niezmiennosc tradycji	43,2
2	Przestrzeganie zasad Kościoła pierwotnego	40,2
3	Bogactwo form religijnych	38,8
4	Język liturgiczny	16,4
5	Poczucie wspólnoty	14,9
6	Organizacja Cerkwi	10,4

Wyniki w tabeli nie sumują się do 100 %, ponieważ respondenci mieli możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi.

Badana młodzież uznała ciągłość i niezmiennosc tradycji za element, który najbardziej oddaje istotę prawosławia. Na kolejnych miejscach rangowych znajduje się wierność zasadom Kościoła pierwotnego, bogactwo form religijnych, język liturgiczny, poczucie wspólnoty i organizacja Cerkwi.

Powyższe zestawienie w sposób klarowny ukazuje przeświadczenie młodzieży o tradycji, jako elemencie legitymizującym ich wiarę. Ustosunkowując się w taki sposób do tego pytania, młodzież wskazała na podstawową cechę prawosławia, którą jest ciągłość i niezmiennosc. Wspólnotowość i organizacja instytucji religijnej dla respondentów jest najmniej istotna w zestawie przedstawionych elementów.

Pewnym uzupełnieniem, a zarazem potwierdzeniem ortodoksyjności religijnej badanych jest niechęć do zmian w przestrzeni doktrynalnej swojego Kościoła. Nikt z respondentów nie opowiedział się za zamianami nauczania Kościoła prawosławnego. Badana młodzież uważa, że Kościół prawosławny w dużym stopniu zaspokaja ich potrzeby religijne. Aż 80,4% badanych uważa, że te potrzeby są w pełni zaspokajane, 13,4% raczej w pełni, częściowe zaspokajanie ma 2,9% badanych, a 6,2% nie ma zadania na ten temat.

Kolejne zagadnienia będą dotyczyły faktycznych relacji wobec przeszłości i teraźniejszości. Zostało zadane pytanie o chęć zmiany języka liturgicznego ze starocerkiewnosłowiańskiego na język polski i ewentualne zmiany kalendarza.

Tabela 5. Młodzież wobec zmian w Kościele prawosławnym (w %)

Czy chcesz...	Tak	Raczej tak	Raczej nie	Nie	Trudno powiedzieć
...aby nabożeństwa były odprawiane w języku polskim?	8,9	13,4	29,8	43,2	4,7
...aby K. prawosławny w Polsce opierał się na tzw. kalendarzu gregoriańskim?	7,4	14,9	32,8	38,8	6,1

Reakcje wobec sugestii zmian w obu przypadkach są bardzo zbliżone. Generalnie tylko co 5-ty badany oczekuje takich zmian, z czego przeważają stanowiska bardziej umiarkowane niż radykalne. Zdecydowana większość – ponad 70% w sposób bardziej lub mniej zdecydowany odrzuca język polski - jako język nabożeństw oraz zmiany kalendarza. Podczas badań te dwa elementy były celowo dobrane, ponieważ autorowi badań wydawało się, że akceptacja tych zmian „ułatwi” młodzieży prawosławnej funkcjonowanie w środowisku zdominowanym przez konfesję katolicką. Jednak przewidywania badawcze nie potwierdziły się, gdyż badana młodzież potwierdziła pragnienie trwania w swojej kulturze. Takie stanowisko młodzieży prawosławnej naj-

prawdopodobniej wynika z kwestii samoidentyfikacyjnych, które określają ich tożsamość osobową i zbiorową. W tym względzie ewentualne zmiany mogłyby doprowadzić do „rozmycia się” tożsamości lub całkowitej zmiany. Można przypuszczać, iż stąd tak silne przywiązanie młodzieży do tradycji religijnej, jako warunku określania siebie wobec innych. Powyższą tezę potwierdzają sami badani, ustosunkowując się do pytania: Kim Pan/i przede wszystkim jest?

Tabela 6. Rangowy układ utożsamień młodzieży prawosławnej.

Ranga	Wyszczególnienie	%
1	Prawosławnym chrześcijaninem	62,2
2	Człowiekiem	13,4
3	Chrześcijaninem	13,3
4	Prawosławnym	8,9
5-6	Europejczykiem	1,4
5-6	Członkiem narodu - Polakiem	1,4

Z powyższego zestawienia wynika, że młodzież prawosławna w przeważającej większości – 62,2% określa siebie, jako prawosławnego chrześcijanina. Następnymi 13,4% respondentów wskazuje na identyfikację ogólnoludzką, 13,3% uznaje, że jest wyznawcą religii chrześcijańskiej bez akcentu konfesyjnego, 8,9% identyfikuje się z szeroko pojętą kulturą prawosławną, a pozostali to Europejczycy lub członkowie narodu polskiego. Taki rozkład wskazuje na to, że młodzież prawosławna jednocześnie postrzega siebie – lub chce postrzegać - jako osoby związane z religią chrześcijańską i prawosławiem jako formą ukonkretniającą wspomnianą religię. Niewielki odsetek badanych utożsamia się z europejskością lub narodowością. Zdecydowanie przeważa samoidentyfikacja religijna. Jest to obraz młodych ludzi, u których kultura prawosławia stanowi zasadniczy element ich tożsamości. Dystans wobec określeń ogólnoludzkich, europejskich, czy narodowych spowodowany jest obawą przed utratą tożsamości, a trwanie w tradycji religijnej jest dostatecznym gwarantem niezmienności i ciągłości istnienia oraz podłożem na którym kreuje się światopogląd i system znaczeń młodzieży prawosławnej.

Uwagi końcowe

Mając na uwadze stosunkowo niewielką próbę badanych, jak również pilotażowy charakter badań pragnę przedstawić kilka uwag, które powinny raczej stymulować dalsze badania niż tworzyć uogólnienia.

Tradycja dla młodzieży prawosławnej stanowi zasadniczy element samoidentyfikujący. Potwier-

dzeniem tej tezy jest niechęć ok.70% badanych do zmian w sferze języka i kalendarza liturgicznego oraz wysoki wskaźnik – 62,2% utożsamień z „prawosławnym chrześcijaninem”. Wyraźnie widać, że młodzi definiują siebie przez fakt przynależności do konkretnego wyznania.

Młodzież prawosławna silnie utożsamia się z Kościołem, jako instytucją, która pełni funkcje nie tylko religijne lecz także kulturowo-społeczne. Jest nośnikiem wartości, pozwala zachować odrębność, integruje wyznawców będących w mniejszości i na co dzień żyjących w rozproszeniu.

Młodzież rozumie istotę tradycji religijnej i wskazuje na ciągłość i niezmienność prawosławia, jako ważnego i istotnego elementu charakteryzującego prawosławie.

Tak silny związek młodzieży z tradycją i chęć jej zachowania znamionuje ludowy oraz instytucjonalny wymiar religijności badanej młodzieży.

Charakter badań i sposób wyłonienia grupy badawczej nie upoważnia do zastosowania uogólnień stąd postuluje się, aby wspomniane wnioski i zaprezentowane dane poddać ponownej weryfikacji, poprzez przeprowadzenie badań na większej populacji i w różnym przedziale wiekowym.

Literatura:

- Huntington S. P. (2008), *Zderzenie cywilizacji*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza SA, Warszawa, s. 8.
- Mariański J. (2004), *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków, s. 133.
- Olechnicki K., Załęcki P. (1999), *Słownik socjologiczny*, Wyd.Graffiti BC, Toruń, s. 215.
- Pawluczuk W. (1999), *Prawosławie jako typ kultury*, Wyd. Bractwo Młodzieży Prawosławnej św. Cyryla i Metodego, Białystok, s.46.
- Sadowski A. (1999), Świadomość religijna wyznawców Kościoła prawosławnego na białostoczczyźnie, „ΕΛΠΙΣ”, Zeszyt 1, s.147-169.
- Styk J., *Tradycja w społecznym przekazie kultury*, W: Adamowski J.,Styk J., *Tradycja: wartości i przemiany*, Wydawnictwo UMCS. Lublin 2009, s. 18-19.
- Szacki J. (1971), *Tradycja. Przegląd problematyki*, Warszawa, s. 9.
- Szpociński A. (2008), *Nowe formy tradycji*, W: S. Krzemień-Ojak (red.), *Przyszłość tradycji*, Wyd. Libra SC, Białystok, s. 29.
- Sztompka P. (2005), *Socjologia zmian społecznych*, Wyd. Znak, Kraków, s. 70.
- Ware K. (2002), *Kościół prawosławny*, Wyd. Bractwo Młodzieży Prawosławnej św. Cyryla i Metodego, Białystok, s. 218.
- Zdaniewicz W. (red.) (2001), *Religijność Polaków 1991-1998*, Instytut Wydawniczy PAX, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa, s. 16-29.

THE VIEWS OF ORTHODOX YOUTH REGARDING THE MEANING OF RELIGIOUS TRADITION

Social Dissertations, Issue 1 (VI), 2012

Wiesław Romanowicz

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

Summary: The author presents the attitude of Orthodox youth towards religious tradition, based on pilot studies. The results of the research prove that religiousness is a basic element in the self-identification of Orthodox youth. It can be clearly seen that young people define themselves through the prism of belonging to a given religion. The surveyed young people strongly identified with the institution of the church which is a carrier of values and allows preserving individuality. The respondents accurately interpreted the essence of religious tradition and underlined its importance in the context of their confession.

Key words: tradition, religiousness, youth, the Orthodox Church

The rapid changes which have been observed for several dozen years now lead contemporary researchers to reflect on the direction and scope of transformations in the socio-cultural life of contemporary societies. This area also includes transformations in the religious life of people representing different creeds.

The role of religion in contemporary society is the subject of dispute not only among religion sociologists and theologians, but also increasingly among economists and political scientists. Especially this last group is forming new paradigms regarding contemporary civilisation transformations and it includes religion in its way of thinking as a factor in social change. It is worth mentioning here the well-known concept of Samuel Huntington's "clash of civilisations". According to this author, it is the cultural differences resulting from religious divisions that will in the future be a source of international conflicts and civilisational competitions formulated in a religious way (Huntington, 2008).

In connection to this formulation of the concept of social transformations I will make an attempt at reflecting on the Orthodox Church as an element in a certain culture which fills with content one of many civilisations. I will present my analyses based on sample research carried out in the environment of Orthodox young people. Placing the research in the age group of people entering adult life and being at the stage of the shaping of religious consciousness will allow a more precise presentation of the role of tradition as a basic factor identifying young people with a given religious group.

The meaning of tradition in the Orthodox Church

Even up to today the meaning of the term "tradition" has not acquired a precise description and a clear definition. So far, only few thorough publications on this subject have been published in Polish

literature. A basic work in this sphere is a work by J. Szacki in which the author states that tradition in connection to the existence of many incoherent positions is endowed with a diversified collection of referents and still has no defined meaning which is sometimes the reason for the emotions caused by its use (Szacki, 1971). In connection to that, the author concentrates not on formulating an adequate definition but is more interested in its general subject matter.

J. Styk believes that tradition is used for the description and analysis of social reality and cultural systems. But it is much more often an explanatory concept than a concept explained. Definition difficulties result mainly from the extent of the social and cultural phenomena which used to be classified under the name "tradition" by the humanists. It means that one name serves to denote very diversified phenomena, structures, and processes. This is why the representatives of each humanistic discipline are very interested in working out their own definition of the concept of "tradition" in order to introduce it into their theoretical system. The difficulty is exacerbated by the fact that even within the same scientific discipline "tradition" is differently formulated in individual theoretic concepts (Styk, 2009).

From the sociological perspective, it has become a custom to distinguish heritage in an objective sense (a pattern of muscle, feeling, and reason reactions passed from generation to generation) from heritage in a subjective sense (the content which a given social group rightly or wrongly considers their heritage and which, as it constitutes "its" past, can be a reason for pride or shame). Among researchers of historical culture, when talking about heritage, people mean heritage with an objective meaning, while when talking about tradition - heritage in the subjective sense (Szpociński, 2008).

Following the classics of sociology we can accept that tradition is a cultural substance *sui generis*, which on the one hand co-decides about the indivi-

dual and collective identity and on the other hand is a bridge between the past - through the present, and the future of a given social structure. In consequence, it means that tradition has to be "alive" as the groups of people fostering it are "alive". Their members treat this substance as their heritage left by their ancestors and at the same time they feel responsible for continuing it as a set of native values (Styk, 2009).

Tradition in a general sense is understood as the contents of everything we inherit from the past, which is given to us in a growing historical process. This kind of definition, when it refers to a society or another community is called group inheritance, while everything that an individual receives as an inheritance from previous phases of his/her biography constitutes personal heritage.

If we regard the essence of tradition as based on the link between past and present we can distinguish two approaches.

Tradition in the first general sense of this word will be understood as the entirety of objects and ideas which come from the past but are possible to be found in the present; that is those which have not been destroyed, damaged, rejected, or forgotten. Tradition here means simply heritage, which is everything that was actually left from the past.

Tradition, in the second and narrower sense of this term will be understood as only specially-chosen pieces of heritage, and that is those which have not only survived and exist in the present but which stay in a tight, close relation (Sztompka, 2005).

In connection with these definitions, a religious tradition will be understood as a certain sphere of individual or community identification with the belief and religious practice system which derive from the past and are institutionally passed to the next generations.

Even a preliminary analysis of the truths of the faith of the Orthodox Church makes those interested focus on tradition transfer, understood as loyalty towards the primal Church. Tradition in the Orthodox Church belongs to the basic sources of faith. In order to underline its meaning and content scope even more, many Orthodox theologians talk about Holy Tradition, which can be read as a presence of sacrum in tradition. In this sense K.Ware states that (...) Tradition is something even more definite and special. It means books of the Holy Scripture, the Symbol of Faith, the regulations of common councils, the writings of Church Fathers, canons, liturgical books and holy icons - in reality it is an entire system of science, the Church system, services, spirituality and art which have been expressed by the Orthodox Church throughout the centuries. Contemporary members of the Orthodox Church consider themselves to be heirs and guardians of a rich heritage of Christian past and they believe that it is their duty to pass this legacy intact on to future generations "(Ware, 2002).

Correctly understood loyalty to Tradition is not something mechanical, passive, or an automatic

process of passing on wisdom collected in the past. An Orthodox thinker has to see Tradition from the inside; he has to penetrate to the depth of its spirit, with his own life he has to investigate its meaning in a way full of creative imagination, brave and exploratory. In order to live in Tradition it is not enough to rationally accept a set of doctrines, because Tradition is much more than a collection of separate statements - it is life, a personal meeting with Christ in the Holy Spirit. Tradition is not only maintained by the Church-it lives in the Church. The Orthodox understanding of Tradition is not static, but dynamic; it is not a blind acceptance of the past but a live discovering of the Holy Spirit in the present. Even though it stays internally invariable, Tradition all the time takes new forms and characters which supplement the old ones without removing them. The members of the Orthodox Church express themselves in such a way as their period of dogmatic formulations was over but this is not so (Ware, 2002).

For a person shaped in Western culture these definitions create a lot of interpretation difficulties. This problem is the result of differences in theological practice and it commonly concerns the understanding of the essence of God and relations between God and man.

In the Orthodox east the tradition of St. Dionysius the Areopagite is alive. He was a theologian in the 5th Century who formulated a way of talking about God defined as apophatic theology. The indicator of Western theology in the matter of understanding God is Thomas Aquinas. He is an author from the 13th Century who formulated the rules of transcendent ideas confessed in Catholic theology. Apophatic theology says what cannot be said about God. We can infer, that we cannot say anything about God. Whereas, Thomas Aquinas formulated the whole theology of God. Another deduction occurs if we cannot place God, or imagine Him, and we cannot say anything about Him, we can feel him - not with our reason but with our heart. Then God is among us, we see Him in the face of another human being, God is in a gesture, a song, and even in dance. Summing up - God is in existence, He is a being himself. However, the Western idea created a rational definition regarding God, an attempt to understand Him; hence the Western rationalism and Western cult of truth (Pawluczuk, 1999).

Hence, we can speak in the case of the East about the right of the heart, and in the case of the West about the right of the reason.

Methodological and research assumptions

In this context the attitude of Orthodox young people towards tradition becomes the basic element distinguishing the individual and the community. We can say that realising religious tradition by an individual is a way to overcome changeability and the omnipresence of chaos characterising postmodern times and it has a direct influence on the shaping of

personal and collective identity. On the basis of the material collected I wish to present the attitude of Orthodox young people towards religious tradition. An important element defining the attitude of respondents will be acquiring knowledge about the presence of religious tradition in the awareness of respondents and familiarising themselves with the opinions regarding possible organisational changes in the Orthodox Church.

I carried out the present research between January and February 2009 among Orthodox young people living in the Lublin region. Taking into consideration the structure of the Polish Autocephalous Orthodox Church all respondents were members of Lublin-Chełm Diocese. Because of the fact that in this region of Poland the believers in the Orthodox Church constitute a religious minority and they function in a Diaspora, the availability of potential respondents was limited. The choice of sample group was of a random-purpose character. Its purposefulness resulted from the acceptance of the creed belonging of the surveyed young people and assump-

tions regarding the age of respondents, because the survey included young people studying at high schools, and students.

While the randomness resulted from the so called "avalanche" search for respondents, which meant that the young people passed the questionnaires - previously prepared by the author - among themselves, I must say that this way of collecting of large amounts of data was successful in the case of the present research which involved a dispersed environment, characterised by a high self-identification and familiarity among its members. This can be inferred from the fact of the "questionnaire return"; overall the author did not receive back - for of many reasons - about 12% of questionnaires. In this way 105 people were researched including 57 women and 48 men.

Characterising respondents by their place of abode we see that 7.6% of the surveyed men come from big cities with over 100 thousands residents. Almost every third respondent lives in a city with from 20 to 100 thousand residents; and 14.6% of women and

Table1. Social and demographic features vs. gender (in %)

Features	Women	Men
<i>Gender</i>	61.1	38.9
<i>Place of permanent residence</i>		
City with over 100 thousand residents	0	7.6
City from 20 to 100 thousand	39.4	29.5
City up to 20 thousand	14.6	37.2
Village	46.3	25.7
Total	100	100
<i>Financial standing of the family</i>		
Very good	9.7	11.5
Quite good	44.0	60.6
Average	46.3	40.6
Rather poor	0	0
Definitely poor	0	0
Total	100	100
<i>Attitude towards religious practice</i>		
Regularly practising	82.8	69.2
Not regularly practising	14.6	19.4
Practising rarely, only at traditional holidays	2.4	7.6
I keep practising because of the customs	0	3.8
I do not practise	0	0
Total	100	100
<i>Attitude towards faith</i>		
A deep believer	29.4	19.2
Believer	68.2	73.2
Undecided	2.4	3.8
Indifferent	0	3.8
Non-believer	0	0
Total	100	100

37.2% of men live in a city with up to 20 thousand residents. The biggest percentage of respondents (46.3% of women and 25.7% of men) wrote "village" as their place of living.

The material situation in the family was described by the respondents as good (average 49.1%), and average (average 40.6%). The rest, that is 9.7% of women and 11.5% of men, described their material situation to be very good.

From general data the high level of self-declaration of faith is worth underlining. The majority of respondents is constituted from believers (68.2% women and 73.2% men) and deep believers (29.4% women and 19.2% men). Only 3.8% of men declared themselves to be indifferent and 24% of women, and 3.8% of men to be undecided but attached to a religious tradition.

In order to compare the situation I will present the attitude of the young Catholic people towards faith. In the age range 18-19, deep believers constitute 6.0%, believers 76.0%, indifferent 2.0%, non-believers 4.0%, and undecided 12.0%. While in the age range 20-29 deep believers constitute 9.8%, believers 75.2%, indifferent 3.0%, non-believers 2.6%, undecided 7.7% and 1.7% did not provide an answer (Zdaniewicz, 2001).

We should also note the differences in both groups regarding the matter of religious practice. From the data we can infer that about 75% of young Orthodox people practise regularly, and 16.0% not regularly. Nobody defined himself or herself as a not practising person.

In comparison, the indicators for young Catholics in the age range 18-19 present the following situation: 42.0% practises regularly, 34.0% not regularly, 12% rarely, and 10% does not practise at all (Zdaniewicz, 2001).

As it results from both comparisons, Orthodox young people declare their faith in a greater percentage at the highest level and define themselves as deep believers and are characterised by a greater regularity of religious practice.

Religious tradition in the consciousness of young people

In the conditions of globalisation, the processes of placing religion in church become limited, which does not mean breaking the contact with the Church completely. In countries where several religions exist at the same time, the sense of belonging to this or other religious or denominational community becomes one of the main elements in group identification (sometimes with an ethnic background), despite the progressive processes of weakening the bonds with Churches and the deconfessionalisation of society. In countries with a homogeneous religious structure, these processes can assume different forms. Poland as a country dominated by the Catholic religion constitutes a great base for observing

the transformations in religious identities (Marian-ski, 2004).

The precise definition of social consciousness - whose integral part is religious consciousness for a religious person - is a very difficult task. The term is so general and fuzzy that up to the present there have been many definitions. On the grounds of classical sociology, it is accepted that collective consciousness is an integrated wholeness of individual consciousnesses and the common beliefs and feelings of the average members of a given social group which has attributed features of extra-individual existence.

The lexical understanding of social consciousness talks about the mutual connection and the integration of the wholeness of spiritual life content, views, values, ideas, attitudes, and beliefs characteristic of a particular community, social group, or the whole society (Olechnicki, Załęcki, 1999).

Analysing the definitions provided above, the formulation of a clear and simple definition of religious consciousness is not an easy task due to the broad sphere of content, the diversity of ontological assumptions, and the way of interpreting religion as a social phenomenon. In such a case, it is justified to accept assumptions so general that we could understand religious consciousness not only in a collective dimension but also as a category expressing an individual dimension of attitude towards religion. The present assumptions are completed by the definition proposed by A. Sadowski, according to whom religious consciousness embraces the wholeness of ideas, values, views, beliefs, attitudes, and opinions regarding extra-empirical reality, the relationship of man with this reality, and the tasks resulting from this relationship which a man has in his present life and which are suitable for each individual and those common to whole social groups and fixed in different forms of collective life (Sadowski, 1999).

I will start the analysis of the collected material with a broad look at the meaning of tradition in the Orthodox Church. I asked the young people the following questions: *According to you, is the tradition in the Orthodox Church..?*

Table 2. The importance of Orthodox tradition (%)

Importance	Women	Men	Total
Very important	68.2	74.6	72.1
Important	31.8	21.6	26.4
Insignificant	0	0	0
Completely unimportant	0	0	0
Difficult to say	0	3.8	1.5
Total	100	100	100

The above comparison unequivocally informs us that 98.5% of the surveyed young people confirm the importance of the Orthodox tradition. It is worth underlining that 72.1% of respondents consider tradition to be a very important element in their faith, and only 1.5% is not able to have an attitude towards a problem formulated in this way. Gender at this point only partially differentiates the answers in such a way that men more often than women underline the role of tradition.

Another aspect specifying the attitude of respondents towards tradition will be a comparison presenting its individual elements. I will present them in a ranking system.

Table 3. A ranking of the most important elements of Orthodox tradition.

Rank	Element of tradition	%
1	All elements combined (the Bible, decisions of church councils, writings of Fathers, Symbols of Faith)	71.9
2	The Bible	14.2
3	The Symbol of Faith	7.4
4	Writings of Church Fathers	4.5
5	Decisions of Church Councils	2.0

The surveyed young people had a one-answer choice or could present other elements from outside the list. As can be concluded from the above table 71.9% of the young people decided that the most important are all recommended elements from the questionnaire, and none of the respondents provided a different answer. The rest of the respondents as the main important element defined the Bible-14,2%, Symbols of Faith-7,4%, Writings of Church Fathers-4,5% and decisions of Church Councils-2,0%.

Acquiring the information on the essence of the Orthodox Church is a very difficult task in the context of questionnaire techniques. Thus, I proposed a few definitions and I asked to refer to them. Respondents also had the opportunity to provide their own answer, but no one took this opportunity. It can prove that the list of proposed definitions was complete or that the respondents did not think deeper about the problem.

Table 4. Rank in the arrangement of answers to the question What in the best way defines the essence of the Orthodox Church? (%)

Rank	Essential element	%
1	Continuity and permanence of tradition	43.2
2	Observance of rules of the primal Church	40.2
3	Richness of religious forms	38.8

4	Liturgical language	16.4
5	Sense of community	14.9
6	The organisation of the Orthodox Church	10.4

The results in the table do not add up to 100% because the respondents had the possibility of providing more than one answer.

The researched young people defined continuity and permanence of tradition as the element which in the best way defines the Orthodox Church. In second place was observance of the rules of the primal Church, richness of religious forms, liturgical language, sense of community and the organisation of the Orthodox Church.

The above comparison in a clear way presents the attitude of young people towards tradition as an element legitimising their faith. Taking an attitude to this question in this way the young people indicated the most basic feature of the Orthodox Church which is continuity and permanence. The community and organisation of religious institutions is not less important for the respondents in the combination of presented elements.

A certain supplement to and at the same time a confirmation of religious Orthodoxy are dislikes of changes in the doctrinal sphere of their Church. None of the respondents was for the changes to preaching in the Orthodox Church. The researched young people believe that the Orthodox Church in a great way satisfies their religious needs. 80.4% of respondents believe that these needs are completely satisfied, 13.4% that rather completely, 2.9% of respondents have partial reservations, and 6.2% have no opinion.

Other issues were about the actual attitude towards the past and the present. I asked a question regarding the willingness to change the liturgical language from Old Church Slavonic into Polish, and possible changes to the calendar.

Table 5. The young people's attitude towards changes in the Orthodox Church (in %)

Do you want...	Yes	Rather yes	Rather no	No	Difficult to say
...the service to be performed in Polish?	8.9	13.4	29.8	43.2	4.7
...the Orthodox Church in Poland to be based on the so-called Gregorian calendar?	7.4	14.9	32.8	38.8	6.1

Reactions towards the suggestions of changes in both cases are close. Generally only every fifth respondent expects such changes, out of which rather moderate attitudes prevail over radical. The great

majority - over 70% in a more-or-less determined way reject Polish - as a language for services and a change to the calendar. During the research, the two elements were chosen on purpose, because the author of the research believed that accepting these changes would "facilitate" Orthodox young people functioning in an environment dominated by the Catholic faith. But the research expectations were not confirmed, because the surveyed young people confirmed their will to stay in their culture.

Such an attitude of Orthodox young people probably results from the self-identification factors, which define their personal and collective identity. Probable changes in this respect could lead to the "blurring" of identity, or a complete change. It can be assumed that such a strong connection of young people to religious tradition as a condition of defining oneself among others is a result of that situation. The above thesis is confirmed by the respondents themselves, answering the question: Who are you most of all?

Table 6. Rank system of the identification of the Orthodox young people.

Rank	Identification	%
1	An Orthodox Christian	62.2
2	A human	13.4
3	A Christian	13.3
4	A member of the Orthodox Church	8.9
5-6	A member of the European Union	1.4
5-6	A member of the Polish nation	1.4

From the above comparison we can infer that Orthodox young people in the great majority - 62.2% - define themselves as an Orthodox Christian. Another 13.4% of respondents indicate universal identification, 13.3% believe that they are Christians without any other emphasis, 8.9% identify themselves with the broad Orthodox culture and the rest are Europeans or Poles. Such an arrangement indicates that Orthodox young people at the same time see themselves - or want to see - as people connected with the Christian religion and the Orthodox religion as a form concretising the mentioned religion. A small percentage of respondents identify themselves with being a member of the European Union or of a nation. Religious self-identification prevails. It is a picture of young people for whom the Orthodox culture is a basic element in their identity. Distancing themselves from universal, European, or national definitions is caused by fear of losing identity, and staying in religious tradition is a good guarantee of permanence and continuity of existence and a base onto which their outlook on life and the system of meanings of Orthodox young people is directed.

Closing remarks

Taking into consideration the relatively small sample group and also the pilot character of the research I wish to present a few remarks which should stimulate further research rather than formulate generalisations.

Tradition for Orthodox young people constitutes a basic element in self-identification. The confirmation of this thesis can be reluctance towards changes in the sphere of language and the liturgical calendar in about 70% of respondents and a high indicator - 62.2% of identification with "the Orthodox Christian". It can be clearly seen that the young people define themselves by the fact of membership in the given religion.

Orthodox young people strongly identify themselves with the Church as an institution which has not only religious functions but also cultural and social. It is a carrier of values, allows maintaining individuality, and integrates believers being in minority and living in dispersion.

The young people understand the essence of religious tradition and indicate the permanence and continuity of the Orthodox Church to be an important and essential element characterising the Orthodox Church.

Such a strong bond of the young people with tradition and a willingness to maintain it characterises the popular and institutional dimension of religiousness in the researched young people.

The character of the research and the method of choosing the sample group does not allow using generalisations, so it is suggested that the conclusions referred to and the data presented should undergo another verification, by carrying out research on a larger population and with different age ranges.

References:

- Huntington S. P. (2008), *Zderzenie cywilizacji*. Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza SA, Warszawa, p. 8.
- Mariański J. (2004), *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej*. Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków, p. 133.
- Olechnicki K., Załęcki P. (1999), *Słownik socjologiczny*. Wyd. Graffiti BC, Toruń, p. 215.
- Pawluczuk W. (1999), *Prawosławie jako typ kultury*. Wyd. Bractwo Młodzieży Prawosławnej św. Cyryla i Metodego, Białystok, p. 46.
- Sadowski A. (1999), Świadomość religijna wyznawców Kościoła prawosławnego na białostockczyźnie. „ΕΛΠΙΣ”, Issue 1, pp. 147-169.
- Styk J., *Tradycja w społecznym przekazie kultury*, In: Adamowski J., Styk J., *Tradycja: wartości i przemiany*. Wydawnictwo UMCS. Lublin 2009, pp. 18-19.
- Szacki J. (1971), *Tradycja. Przegląd problematyki*. Warszawa, p. 9.

8. Szpociński A. (2008), *Nowe formy tradycji*, In: S. Krzemień-Ojak (ed.), *Przyszłość tradycji*. Wyd. Libra SC, Białystok, p. 29.
9. Sztompka P. (2005), *Socjologia zmian społecznych*. Wyd. Znak, Kraków, p. 70.
10. Ware K. (2002), *Kościół prawosławny*. Wyd. Bractwo Młodzieży Prawosławnej św. Cyryła i Metodego, Białystok, p. 218.
11. Zdaniewicz W. (ed.) (2001), *Religijność Polaków 1991-1998*. Instytut Wydawniczy PAX, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa, pp. 16-29.